

## РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

## THE RELIGIOUS FACTOR IN THE INTERNATIONAL RELATIONS

Палінчак М.М.,

*доктор політичних наук, професор,  
декан факультету міжнародних економічних відносин  
Ужгородського національного університету*

Релігійний фактор у міжнародних відносинах займає вагомe місце. Вплив релігії на політику та політики на релігію за допомогою процесів глобалізації, інтеграції, розвитку релігійних зв'язків стає більш вагомим. Проблема впливу релігії на політику не вважалася актуальною до останньої чверті ХХ ст., після активізації релігійно-політичних рухів, джихаду, розвитку ісламських радикальних організацій. Роль «політичної релігії» та її вплив на країни світу загалом та зокрема стали більш відчутними. Релігійні конфлікти, війни та збільшення «гарячих» точок у світі спонукали дослідників вивчати цю проблему.

**Ключові слова:** релігія, політика, Ватикан, релігійні війни, релігійні конфлікти, країни, зіткнення цивілізацій, глобалізація, релігійний фактор у міжнародних відносинах.

Религиозный фактор в международных отношениях занимает важное место. Влияние религии на политику и политики на религию с помощью процессов глобализации, интеграции, развития религиозных связей становится более весомым. Проблема влияния религии на политику не считалась актуальной до последней четверти ХХ в., после активизации религиозно-политических движений, джихада, развития исламских радикальных организаций. Роль «политической религии» и ее влияние на страны мира в целом и в частности стали более ощутимыми. Религиозные конфликты, войны и увеличение «горячих» точек в мире побудили исследователей изучать эту проблему.

**Ключевые слова:** религия, политика, Ватикан, религиозные войны, религиозные конфликты, страны, столкновения цивилизаций, глобализация, религиозный фактор в международных отношениях.

The religious factor in international relations occupies an important place. The influence of religion on politics and politics on religion, assisted by the processes of globalization, the integration, development of religious relations is becoming more important. The problem of the influence of religion on politics was not considered relevant to the last quarter of the twentieth century after the intensification of religious and political movements, jihad, radical Islamic development organizations. The role of "political religion" and its impact on countries in general and each country in particular became more tangible. Religious conflicts, wars and the increase of "hot" points in the world prompted researchers to study this problem.

**Key words:** religion, politics, Vatican, religious wars, religious conflicts, countries, clash of civilizations, globalization, religious factor in the international relations.

**Постановка проблеми.** На початку третього тисячоліття вплив релігії на міжнародні відносини, політику, безпеку та існування держав набирає дедалі більших обертів. Релігія – це складне соціальне явище, якому притаманні структурність та ієрархічність певним чином пов'язаних елементів. Протягом останніх десятиліть у світі виникають конфлікти та війни, і одною з основних причин їх існування є релігійний фактор. На арені міжнародних відносин є багато нестабільних «точок», які впливають не лише на безпеку в локальному вимірі їх виникнення, але й мають вплив на регіональний чи навіть міжнародний арені. Деякою мірою конфлікти з релігійним змістом важче врегулювати, адже тут присутній і психологічний, ментальний аспект та традиції народу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Над цією тематикою працювала багато вітчизняних та іноземних науковців та дослідників. Релігійний фактор у міжнародних відносинах досліджували Т.А. Пойда, М.М. Палінчак, М.М. Лешанич та інші. Вплив релігійного фактору на світовий політичний процес також досліджували Ю. Павленко,

О. Пархомчак, Н. Білицька та інші. Серед іноземних науковців вплив релігії на політику досліджували С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма, З. Бзежинський, Т. Алексєєва, Д. Фельдмана.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Мета дослідження – проаналізувати роль релігійного фактора у міжнародних відносинах.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У ХХІ ст. вплив релігійного чинника на міждержавні, міжнародні, регіональні відносини стає активнішим. По-перше, це спричинено розвитком глобалізації та інтеграції міжнародних зв'язків, по-друге, розвитком феномена активного розвитку релігійних мереж у світі. По-третє, релігію активно використовують у політиці заради досягнення певних цілей. Вперше поняття «політичної релігії» з'явилося у книзі німецького вченого Е. Фьогеліна «Політична релігія» (1938 р.) [1]. По-четверте, в світі активно поширюється «глобалізація» – взаємодія і синтез глобальних ідей, що поширюються завдяки глобалізації [2].

Важливим у дослідженні релігійного фактора у міжнародних відносинах є:

– цивілізаційний підхід, який визначає рівень впливу релігії у міжнародних відносинах з урахуванням типу цивілізацій, цивілізаційних ойкумені, окремих культурно-цивілізаційних блоків, певних етапів розвитку локальних цивілізацій [1, с. 16];

– системний підхід, із позиції якого релігія – це складне соціальне явища, яке можна розглядати як самостійну цінність, якій притаманні структурність та ієрархічність певним чином пов'язаних елементів [4];

– соціологічний підхід, який дає змогу дослідити специфіку взаємодії суспільства та релігії, вплив релігії на політику у контексті релігійної приналежності.

Науковці досліджують роль релігійного фактора у міжнародних відносинах за допомогою таких підходів: змістовного, просторового та часового.

Змістовний вимір полягає у тлумаченні релігійного чинника як ієрархічної системи, що складається з видових підсистем – конкретних релігій, релігійних течій, напрямів, сект, кожна з яких посідає своє місце у ієрархічній структурі.

Простежити вплив релігії на міжнародні відносини протягом історичної динаміки, виявити генетичні риси релігії, простежити рівень впливу релігійних концепцій на державотворчі процеси та міжнародний простір в окремі історичні періоди можна за допомогою часового виміру.

В історії вплив релігійного фактору змінювався зі зміною релігії. Протягом багатьох століть імператори та королі під завісою релігійного визволення досягали своїх імперських амбіцій. У Середньовіччі доказом цього були Хрестові походи західноєвропейського лицарства і цивільних до Близького Сходу під гаслом визволення Гробу Господнього та Святої Землі від «невірних» під благословенням Папи. А насправді вони грабували та завойовували нові трофеї, території та дорожнечності.

Відомий американський дослідник політичних релігій М. Юргенсмейер (Каліфорнійський університет, Санта-Барбара) так пише про релігійні війни: «Такого роду релігійні дії є не просто політичними феноменами, які виправдовуються за допомогою релігії; справжні віруючі сприймають їх як грані більш фундаментального протистояння. Конфлікти реального світу пов'язуються з невидимою, космічною війною: духовною битвою між порядком і хаосом, світом і темрявою, вірою й сумнівами». Це означає, що реальна війна сприймається як «священна», як земне відбиття сутичок між добром і злом у потойбічному світі [2, с. 7].

На ґрунті загострення відносин між національно-етнічними та релігійними групами сьогодні в світі відбувається значна частина конфліктів та воєн, які створюють загрозу не тільки в регіоні, але й впливають на світову безпеку також.

Яскравим прикладом цього є палестинсько – ізраїльське протистояння, учасниками якого є представники двох релігій – ісламу та іудаїзму [4]. Хоча євреї отримали свою державу тільки у 1948 р., тоді ж сусідські арабські країни оголосили війну новоствореній ізраїльській державі. В останні роки цей конфлікт є джерелом політичної напруги та відкритих збройних зіткнень у регіоні. Цей конфлікт вже декілька десятиліть тому вийшов за межі інтересів двох сторін, і має багато третіх гравців.

Релігійний конфлікт може виникнути не лише між різними релігіями, може бути і між різними течіями однієї релігії, як наприклад християнства, північно – ірландський конфлікт між католиками та протестантами, який тривав з 1960 – х рр., та а ж до підписання Белфастської угоди у 1998 р. [5] Причиною цього конфлікту були бажання ірландський націоналістів, більша частина яких були католиками у Північній Ірландії, яка належить Великобританії, об'єднатися з Ірландією, у той же час при одночасному переслідуванні з їхнього боку уніоністів, які прагнули залишитися у межах Великобританії. Між цими групами завжди існувала певна неприязнь, і завдяки релігійному забарвленню, конфлікт розгортався в ще більших масштабах, наслідки яких були загибель тисячі людей.

Прикладом гострих міжконфесійних протиріч являє собою конфлікт на теренах колишньої Югославії.

На початку XXI ст. значного розвитку та поширення набрали терористичні організації, релігійного спрямування. Найбільшими з них є ісламські терористичні організації, які здійснюють свою діяльність та політику, «во ім'я Аллаха», за допомогою джихаду. Найвпливовішими терористичними організаціями на початку XXI ст. були Аль – Каїда, Талібан, ІРА, Боко харам, Лашкаре – Тайба [6]. Ці організації під «завісою» релігійних принципів та статусів, здійснили сотні терористичних актів по всьому світі, а разом з цим займаються «чорним» бізнесом та зароблять мільйонні кошти.

Але найбільшим непередбачуваним гравцем на арені міжнародних відносин стала терористична організація ІДІЛ, яка навіть створила свою державу ІД – Ісламську державу. ІДІЛ – це терористична організація, яка створена 2006 р. в Іраку шляхом злиття одинадцяти радикальних ісламських угруповань на чолі з місцевим підрозділом Аль – Каїда. Вони здійснюють свою діяльність в ім'я ісламу. Ця організація взяла на себе відповідальність за низку терористичних актів в 2015 – 2016 рр. ІДІЛ заробляють мільйонні кошти торгівлею зброї на чорному ринку та нафтою. Світова спільнота докладає усіх зусиль, щоб знищити цей небезпечний осередок на карті світу, але поки що, вона залишається однією з найнебезпечніших організацій світу.

Роль релігійного фактору в міжнародних відносинах чітко простежується на прикладі ситуації, яка відбувається в Сирії. Громадянська війна, або Сирійське протистояння розпочалося у 2011 з демонстрації, яка була частиною Арабської весни. Після цього перетворилася у громадянську війну у 2012 р. Вимогою протестувальників було зняття з поста Президента Башара аль – Асада, та завершення майже 50 річного панування Баасистів.

Родина аль - Асада належить до алавітів – релігійного спрямування відгалуження шийтського ісламу, до якого входять близько 12 % населення Сирії [7]. Вона тримала під жорстким контролем силові відомства Сирії, що звичайно ж визвало обурення серед мусульман – сунітів, релігійної течії ісламу, до якої належить близько три чверті населення Сирії [8]. Курдській меншині ситуація, яка склалася також не сподобалася, вона також брала участь у повстаннях. Зараз цей конфлікт давно вийшов за межі локального політично – релігійного конфлікту, і перетворився в конфлікт інтересів не лише локальних, але і міжнародних через втручання іноземних країн, і стає частиною прихованої війни між сунітськими державами, які підтримують сунітів під проводом опозиції, та країнами, які підтримують алавітів. В конфлікт також втручаються інші країни. Головною проблемою міжнародного співтовариства на даному етапі є врегулювати цей конфлікт, адже його наслідки не локальні, вони вийшли за межі цієї країни, прикладом цього є десятки тисяч біженців, які заповнили Європейський континент.

Важливими учасниками міжнародних відносин є не лише держави, але і міжнародні організації. Також важливий вплив на міжнародні відносини має Ватикан, прикладом цього може стати зусилля, які були поставлені ним в встановленні взаємодії між мусульманами та євреями.

Проте немає чітких уявлень про координацію зусиль між громадськими та релігійними об'єднаннями. Зрозумілим є те, що представники світових релігій можуть відігравати важливу роль у стабілізації міжнародної безпеки, шляхом впливу на своїх прибічників.

Важливість релігії в політиці, точніше її вплив доводить Святий Престол, який приймає участь у важливих заходах міжнародного рівня. Дипломатія Святого Престолу завжди посідала важливу роль у глобальній політиці та міжнародних відносинах. Ми звикли вважати найбільшими світовими гравцями великі, сильні країни США, країни ЄС, Китай та інші, але ми часто не звертаємо увагу на одного з найбільших та найвпливовіших суб'єктів МВ Папський Престол (Святий Престол). Вплив Ватикану пройшов через віки, можна з упевненістю сказати, що це була одна з перших справжніх глобальних політичних сил. Дипломатична школа Ватикану є однією з найстаріших у світі.

Сучасне право передбачає здатність Святого Престолу в особі Папи виступати суб'єктом міжнародних відносин. Папський Престол активно бере участь у міжнародних конференціях, нарадах, та у вирішенні гострих питань, які в останнє десятиліття продовжують загострюватися, і виникають нові. Ватикан має свої дипломатичні представництва або спостерігачів при більшості міжнародних міжурядових організацій, таких як ООН, ФАО, МОП, ЮНЕСКО, та інші, підтримує дипломатичні зв'язки з більше ніж 180 країнами світу [9]. Важливою роллю Святого Престолу як одного з моральних регуляторів міжнародних відносин переоцінити важко. Прикладом цього є роль Ватикану у примиренні Палестини та Ізраїлю; пропагування відмови від війни; закликання припинити військові дії в Донецьку та багато іншого.

Таким чином, роль, місце та вплив дипломатії Святого Престолу в міжнародному ідейно-релігійному, політичному, економічному та культурному житті країн світу та України зокрема, обумовлюється такими факторами як тривалий історичний досвід, наявність розгалуженої і чітко побудованою централізованої організаційно-ієрархічною дипломатичної структури та мережі релігійних організацій Католицької Церкви [10]. Дипломатія Ватикану намагається досягати поставлених цілей переважно шляхом моральної та правової дії, одночасне служіння етичним цілям, тобто духовним цінностям і цілям політичним робить папську дипломатію унікальним явищем в міжнародних відносинах.

Отже, вплив релігійного фактору у міжнародних відносинах переоцінити важко. Відомий американський політолог і соціолог Самуель Гантінгтон ще у 1992 р. на лекції в Американському інституті підприємництва, а пізніше у своїй книзі – «Зіткнення цивілізацій і перебудова світового порядку» ( The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order ) у 1996 р. поділив світ на 8 цивілізацій [3], у його розумінні «цивілізація» - це конгломерати країн об'єднаних спільними культурними та релігійними цінностями, мовою, і т. д. Зазначив, що конфлікти у світі та на арені міжнародних відносин будуть відбуватися не лише через економічні чи територіальні суперечки, а вагоме місце у їх існуванні займе культурний та релігійний чинник. Суперечки, які будуть розвиватися у світі, це будуть суперечки між цивілізаціями, і якщо в майбутньому і виникне Третя світова війна то вона виникне між цивілізаціями.

**Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.** На початку ХХІ ст. роль релігійного фактору стала надзвичайно ваговою. В світі збільшується кількість релігійних конфліктів та воєн, активізуються радикальні ісламські угруповання та збільшується їх кількість. Релігійний фактор у міжнародних відносинах впливає і на фор-

мування системи міжнародної безпеки. Адже з розширення загроз спільних для всіх країн відбувається трансформація міжнародної системи безпеки, яка включає безпеку військову, економічну, політичну,

екологічну, інформаційну та релігійну. Важливим також є те, що релігійний фактор має вплив не лише на локальну територію, але може мати вплив на безпеку регіону чи міжнародну безпеку.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Палінчак М.М. Релігійний фактор у міжнародних відносинах [Текст]: навч. посіб. для студентів УжНУ / Палінчак М.М., Галда П.П., Лешанич М.М.; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Ф-т міжнар. відносин. Ужгород: Ліра, 2015. 294 с.
2. Кузьмин Н.С. Религиозная глобализация как философская проблема. Религиоведческие исследования. 2009. № 1–2. С. 126–127.
3. Зіткнення цивілізацій. Самуель Хантінгтон. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2007/2498>.
4. Пода Т.А. Вплив релігійного фактора на міжнародні відносини у XXI ст. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/viewFile/9545/11999>.
5. John Coakley: Ethnic conflict and the two-state solution: The Irish experience of partition. URL: <http://www.passia.org/seminars/2004/John-Coakley-Ireland-Seminar.htm>.
6. 7 найбагатших терористичних угруповань в світі. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/328597/7-najbagatshyh-terorystichnyh-ugrupovan-v-sviti>.
7. Heneghan, Tom (23 December 2011). Syria's Alawites are secretive, unorthodox sect. Reuters. 1 July 2012.
8. International Religious Freedom Report 2006. US State Department. URL: <https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2006/71432.htm>.
9. Дипломатія Святого Престолу: міжнародно-релігійні основи. URL: <http://iac.org.ua/diplomatiya-svyatogo-prestolu-mizhnarodno-religiyni-osnovi/>
10. Гев'юк А. Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносин. URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8129/A3.pdf>.